

LACZÓ FERENC

Széljegyzetek az ASEEES 2017-es kongresszusához

Az eredetileg 1948-ban alapított és 2010 óta Pittsburghben székelő *Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies* (Szláv, Kelet-Európai és Eurázsiai Tanulmányok Szervezete) 2017. november 9. és 12. között tartotta 49. éves kongresszusát (*annual convention*) Chicagóban.¹ Az első nagyszabású tudományos gyűlését a szervezet még 1964-ben rendezte, majd a következők eleinte háromévente kerültek lebonyolításra. Effajta összejövetelekre azonban immár évtizedek óta évente kerül sor az Egyesült Államok, illetve – mint eddig összesen két alkalommal – Kanada különböző nagyvárosaiban. E már-már seregsemlére emlékeztető megaesemények a szervezet aktivitásainak egyik főpillérét alkotják; jelentőségéhez a szervezet életében alighanem csak a szakterület vezető szaklapjának számító *Slavic Review* kiadása fogható.

Amint a fentebbi évszámok jelezték is már, a szlavisztika és Kelet-Európa kutatása, illetve tágabban az úgynevezett *area studies* (nagyrégiónk interdiszciplináris tanulmányozása) amerikai felfutása a második világháborút közvetlenül követő évtizedekre esett. Előbbinek értelemszerűen a hidegháború adta elsődleges politikai kontextusát és jelentőségét. Ezzel összhangban földrajzi kereteit is leginkább a szovjet birodalmi terjeszkedés határozta meg. E földrajzi keretekre azért is ér-

¹ A szervezet neve 1960 és 2010 között *The American Association for the Advancement of Slavic Studies* (AAASS) volt. Az átnevezés elsősorban a Közép-Ázsia felé nyitást juttatta kifejezésre.

demes külön felhívni a figyelmet, mert azok az *area studies* amerikai pozícióinak hidegháború utáni megingása ellenére is fennmaradtak. E folytonosság következtében ezen elsősorban Oroszország történetének és jelenkorának elemzésére szakosodott szervezet profiljának továbbra is részét képezik például román, magyar vagy cseh témák; a csehek persze a szlavisztika okán is. Felesleges hangsúlyozni, hogy ez a mai Európában korántsem magától értetődő; sokkal inkább nevezhető ez Kelet-Közép-Európa másodlagos kontextualizálásának.

Tágabban szemlélve a kérdést, a kelet-európai régió kutatásának jelenlegi intézményes és finansziális kontextusa markáns ambivalenciákat hordoz. Miközben ugyanis az alkalmazottak, akár csak a színvonalas tudományos publikációk számát tekintve továbbra is az Egyesült Államok Kelet-Európa-kutatásának legfőbb központja, a kutatópénzek elérhetőségét illetően Európa, sőt Németország önmagában is leelőzte már az Atlanti-óceán túlsópartját.

Az ASEES esetében jelentős hagyományokkal rendelkező, széles körű, magasan szervezett, de kilátásait tekintve némileg bizonytalan területről van tehát szó. Ezen pedig a 2014 óta fel-futó új hidegháborús diskurzus, illetve Oroszország amerikai elnökválasztásban vitt kétes szerepének – olykor meglehetősen túlzó – tárgyalása sem valószínű, hogy érdemben javít majd. (Az ambivalenciák számát az természetesen csak tovább növeli, hogy a hidegháború óta Németországban sem jött létre Közép- és Kelet-Európa integrált kutatása: Kelet-Európa helyenként – lásd Berlinben, Lipcsében, Marburgban, Regensburgban, Münchenben, Jénában – erősen megtámogatott kutatása továbbra is a német történelemtől alapjaiban elválasztott szakterület maradt.)

Az ASEES 2017-es nagykonferenciájának fő témájául az át-hágások (*transgressions*) lett kijelölve, ez azonban – mondhatni, a szokásoknak megfelelően – csak az előadások viszonylag szűk kisebbségében tükröződött. A konkrétabb témák közül messze leggyakrabban – az idei kerek évfordulóból és a konferenciák orosz fókuszából már-már automatikusan következően – az 1917-es oroszországi események kerültek tárgyalásra. Eközben

a néhány éve még első számú prioritásnak számító ukrán téma szemlátomást ismét hátraszorult.

Az esemény impozáns méreteit érzékeltetendő: az idei konferencián összesen mintegy 2600 kutató lépett fel, három teljes napon át rendszerint nagyjából félszáz párhuzamos szekcióra került sor. E méretek ismeretében tematikai vagy akár másfajta koherenciák után felesleges lenne kutatnunk. Hasonlóan felesleges lenne az egyes szekcióktól és előadásoktól konzisztens minőséget várnunk – az ASEES-kongresszus eleve csaknem annyira szól az informális szünetbeli beszélgetésekről, az ismeretkötetésekről és a régebb óta nem látott kollégák aktuális ügyeiben való tájékozódásról, az olykor elhúzódó vacsorákról és bulikról, mint a hivatalos programban is szereplő részekről. E tömegesemény egyetlen résztvevő általi, szükségszerűen mégoly részleges feltérképezése néhány megfigyelésre azonban így is alkalmat ad, és pár aktuális trendet talán így is érzékeltethet – lentebb mindössze erre vállalkozom.

A konferenciának – az amerikai szokásoknak megfelelően – a Michigan Avenue-n, Chicago legközpontibb részén található Marriott Hotel luxusszálloda és konferenciakomplexum adott otthont számos emeleten. Az Európából érkező és az amerikai módival kevésbé tisztában levő egyes résztvevők számára a szállodai közeg némileg sajátosnak, helyenként elidegenítőnek hatott; a patinás, bár mégoly amortizálódott épületek szolid bájához, de minimum a kávéházak üdítő csilingeléséhez szokott kelet-európai értelmiségiek számára a nyüzsgő hotellobbi feletti számtalan kényelmes, de egyöntetűen ablaktalan konferenciaterem vonzereje alighanem az ott töltött órákkal arányosan csökkent. A konferencián való részvétel legkényelmesebb módja ugyanezen hotelben való megszállás volt; az ellenérvek között első helyen (és e sorok szerzője számára is önmagában perdöntő módon) az árszint szerepelt.

Elsősorban magyar témával érkező résztvevőként felvetődik a dilemma, hogy mennyire érdemes magyar tematikájú szekciókat szervezni és mennyiben éri meg nemzetközibbekben részt venni. Előbbiek ugyanis közönségként alapvetően csak a magyar témák iránt kifejezetten érdeklődők szűk körére számít-

hatnak, rájuk viszont bizton – ez pedig sok esetben máris több hallgatót jelent, mint ahányra egy színesebb, ugyanakkor nehezebben beazonosítható szekció számíthat. Ugyanakkor a közönség az előbbi esetben jelentős mértékben fedi a Budapesten is rendszeresen megfordulókat, kérdésessé téve a chicagói fellépés hozzáadott értékét, míg utóbbival szemlátomást valamivel könnyebb eljutni további kollégákhoz, és ezáltal tovább bővíteni a nemzetközi kapcsolati hálót.

Utóbbira tett impozáns kísérletet a Florian Bieber grazi professzor által elnökölt, két, a közelmúltban ledoktorált kutatóval, Vítězslav Sommerrel és Agata Zysiakkal, és két CEU-s doktorandával, Adele Hincuval és Krizmanics Rékával felálló cseh–lengyel–román–magyar szekció. A „Mass Culture and Popular Science in State Socialist Central and Eastern Europe” (Tömegkultúra és népszerű tudomány Közép- és Kelet-Európában az államszocializmus korában) újszerű, részben még jelenleg is folyó kutatásokba engedett bepillantásokat: a tömegkultúra és a szaktudás közti összefüggéseket vizsgálta román–lengyel összevetésben, elemezte a szocialista menedzserrel kapcsolatos sajátos (cseh) diskurzusokat, valamint feltárta az utolsó Kádár-kori évtized népszerűsítő történetírásának főbb jellemzőit. Egyaránt komoly kutatásokon alapuló és egymáshoz érdemileg kapcsolódó előadásokat hallhatott a közönség, az előadásokat követő diszkusszió, az úgynevezett Q&A pedig mondhatni terjedelme ellenére is végig fókuszált maradt.

Miközben Hincu és Krizmanics egyformán Trencsényi Balázs doktorandája, így mindketten egyúttal a CEU-t is reprezentálták, az ellene intézett támadás óta a hírekben sokat szereplő és továbbra is bizonytalan helyzetű budapesti amerikai–magyar egyetem csak mérsékelten képviseltette magát. A CEU tagjai közül három doktorandán túl mindössze négyen, köztük összesen is csak két tanszéki tag (egy történész és egy politológus) lépett fel. Bevallottan némileg sajátos, ugyanakkor szuggesztív összehasonlításként álljon itt, hogy a szakterület iránt nem kiemelten érdeklődő Hollandiát nyolcan is képviselték (többek között e sorok szerzője). A budapesti nemzetközi intézmény jelenlegi, már-már paralizáló helyzete és részvétele mértékének apró

méretével szorosan összefüggő évenkénti fluktuációja e tény ugyan részben magyarázhatja, a prominensebb jelenlét hiánya e sorok szerzője számára azonban így is kellemetlen meglepetésként hatott – a CEU még az egyetemi szabadságról szervezett alelnöki szekcióban sem szerepelt.

Eközben az egyik legsikeresebb kísérlet a magyar tudomány termékeinek szélesebb körű ismertetésére és megvitatására a Horváth Sándor és Stefano Bottoni által közösen szervezett kerekasztal volt, melynek keretében a szervezők angol fordításban (az Indiana University Press kiadásában) újonnan megjelent monográfiái, a *Stalinism Reloaded* és a *Long Awaited West* kerültek tárgyalásra. A vezető szaktekintélynek számító Maria Todorova elnökletével lefolytatott beszélgetéshez a szerzők bevezetői után a Rutgersen oktató Melissa Feinberg, a regensburgi professzor és intézetigazgató Ulf Brunnbauer és e sorok szerzője járult hozzá. Míg Feinberg néhány kritikai megjegyzés mellett a két könyv markáns eltéréseit ecsetelte és Horváth könyvének egyes erőnyeit, mint például a genderkérdés integrált kezelését dicsérte, Ulf Brunnbauer Horváth könyvének munkáskutatáshoz való némileg ambivalens viszonyulását emelte ki (amit a szerző vissza is igazolt), valamint Bottoni könyvének vélt pesszimizmusát vitatta, többek között annak kifejtése által, hogy a kortárs magyar és lengyel fejlemények nem általánosíthatók. A hozzászólásokat követő nyílt vita a rendszerváltozás történeti megközelítésének esélyeire és buktatóira, illetve a közelmúltbeli magyarországi fejlemények megértésére és megítélésére fókuszált.

Kelet-Európa újszerű globális helyzete és változó politikai kultúrája szolgáltatta a „Eastern Europe between Putin and Trump” (Kelet-Európa Putyin és Trump között) című, Michael Bernhard által elnökölt és főleg politológusok által látogatott szekció aktualitását. Míg számos hozzászóló a jelenlegi amerikai vezetés Kelet-Európával kapcsolatos elképzeléseinek és politikájának alapvető kidolgozatlanságát hánytorgatta fel, többben közülük arra is kitértek, hogy Trump egyes gesztusai és megszólalásai, így például július hatodiki varsói beszéde a helyi autoriter jobboldalt kifejezetten megerősítették és a szélsőségesen nacionalista erőket is tovább bátorították. A térség jelene

komoly aggodalmakra ad okot, jövője pedig egyre bizonytalanabb, fejtegették az EU szerepét nagyrészt ignoráló hozzászólók. Venelin Ganeev eközben épp hogy az orosz *soft power* korlátozott voltát ecsetelte, részletesen bemutatva, hogy az oroszoknak még az amúgy meglehetősen oroszpárti bolgár politikai eliteket sem sikerül érdemben befolyásolniuk – leginkább saját szűklátókörűségükből és ügyetlenségükből kifolyólag. A hozzászólók közül Jan Kubik, a University College London Szláv és Kelet-Európai Tanulmányok Intézetének (SSEES) közelmúltbeli igazgatója varsói tapasztalatai alapján azt emelte ki, hogy a nők politikai részvétele és ellenállása kulcsfontosságúvá vált, részben mert a jelenlegi hatalom a nőket kiemelten sújtja és korlátozza, részben pedig a karakán feminizmus lengyelországi felfutása miatt. Kubik meglátásában sok igazság van, bár a lengyel kormány konzervativizmusa és a lengyel nők emancipáltsága alighanem egyaránt jóval meghaladja a régió átlagát (utóbbi kapcsán lásd például Tomka Béla társadalomtörténeti összevetéseit), ezért az ottani trendek csak roppant szűk korlátok közt általánosíthatók.

Eközben Magyarország és a genderkérdés történeti kutatásához egy másik, magyar előadók és témák által monopolizált szekció során Scheibner Tamás érdemben tett hozzá azáltal, hogy a Kádár-kor ellenzéki politikai szubkultúráinak erőteljes macsó ethoszát és gender szempontból durván szelektív emlékezetét pellengérezte ki. A Budapesten székelő Courage elnevezésű Horizon 2020 nagyprojektet – mely a kulturális ellenállás kérdését tág keretek között vizsgálja, bár elsősorban gyűjtemények digitális láthatóságának növelésére és egymással való összekapcsolására specializálódott, és melynek nem mellesleg Scheibner is aktív részese – bemutató szekcióban három tag, a fentebb már tárgyalt Horváth Sándor vezető kutató és Stefano Bottoni, valamint az Oxfordi Egyetemen tevékenykedő Mikołaj Kunicki, továbbá két neves szakember, Padraic Kenney és Joachim von Puttkamer szerepelt. Örömteli volt látni, hogy e szekción számosan – köztük több neves kutató is – megjelentek. A rövid bevezető előadásokat követő beszélgetés alapvetően két szálon futott: a projekt további részletezése és kritikai tárgyalása mellett szá-

mosan a kortárs lengyel ellenzéki stratégiák és politikai kommunikáció sikerességét firtatták, elismerve az 1989 előtti ellenzék örökségét közvetlenül felhasználni kívánó *Komitet Obrony Demokracji* (Demokráciavédelmi Bizottság) mérsékelt vonzerejét és a – részben már zajló – radikális megújulás szükségét.

A Habsburg Birodalommal foglalkozó szekciók talán legfontosabbika a Pieter Judson új szintézisét (*The Habsburg Empire. A New History*) értékelő volt, mely egy méretesebb termet is képes volt megtölteni. Bár a Larry Wolff, egyebek mellett a híres *Inventing Eastern Europe* szerzője által vezetett szekció során Judson mindössze néhányszor szólalt meg, a magyar fordítás tervének fájó hiányát azonban így is megemlítette – melynek sajátosságát még egyértelműbbé teszi az a tény, hogy a könyvet közben már több mint fél tucat nyelvre lefordították. Judson könyvének kulcsgesztusa a birodalmi dimenziók és jellemzők központba helyezése, illetve ezzel szoros összefüggésben a nemzeti aktorok és perspektívák jelentőségének helyenként bizony némileg egyoldalú relativálása. Történeti elbeszélése így is számos figyelemre méltó meglátást tartalmaz, melyek némelyike a magyar nemzeti történelemkép revideálásához is érdemben hozzájárulhatna. Eközben e könyves szekció több hozzászólója is Deák István kivételes jelentőségét ecsetelte: az Egyesült Államok mérvadó Monarchia-kutatói közül önképük szerint szemlátómást sokan az ő köpönyegéből bújtak elő. A vita egyik legértelmesebb, egyúttal legkritikusabb hozzászólása a birminghami Jakub Beneš nevéhez fűződött, aki arra hívta fel a figyelmet, hogy Judson a Habsburg Birodalomról írva még a birodalom divatos liberális definíciójához ragaszkodik – a birodalom önkéntességét, a társadalmi részvétel magas fokát hangsúlyozza –, zárszavában a csehszlovák államépítési kísérlethez érve ellenben visszatér a birodalmi rákényszerítés régimódi narratívájához, azaz korántsem mér azonos mércével. Beneš megalapozott fogalomhasználati kritikája annak retorikai feszegetésébe torlott, hogy Judson nem értékeli-e túl a Habsburg Birodalom pozitív oldalait. Judson erre részben azzal reagált, hogy ő korántsem igyekezett új mesternarratívát alkotni, hanem mindössze a történetírói (nemzeti) mainstreammel szembemenő al-

ternatívát kínál. Larry Wolff ülésvezető szerint, akinek – mint azt ő maga külön hangsúlyozta – mind a négy nagyszülője még a Monarchia lakosaként nőtt fel, teljesen szokványosnak nevezhető, hogy a Habsburg Birodalommal kapcsolatos elképzelések akár radikális revíziókon is áteshetnek épp mostanában, amikor is e birodalmi tapasztalatok közvetlensége lassacskán megszűnik, és kialakul egy újfajta történeti távlat. Mások eközben – a kongresszus számos további szekciójával amúgy többé-kevésbé összhangban – meglehetősen naiv átpolitizálási kísérleteket tettek, azt firtatván például, hogy miként lehetne ellenállni az európai politika populista fordulatának, továbbá hogy ebben milyen szerepet kaphatna Judson szintézise...

A *Hungarian Studies Association* éves ülésére is az ASEES Convention keretében került sor. A jelenleg Árpád von Klimó, a washingtoni Katolikus Egyetem tanára által elnökölt szervezet rövid találkozója mintegy kéttucatnyian, gyakorlatilag kizárólag Magyarországgal foglalkozó kutatók voltak kíváncsiak – ami a számos további szervezet párhuzamosan zajló találkozóinak fényében nem is volt meglepőnek nevezhető. A szervezet két év után, idén harmadik alkalommal odaítélt, ezúttal Karl Brown, Katalin Fabian és Jeffrey Pennington által zsűrizett könyvdíját, a Brown University történész- és judaizmusprofesszora, a korábban Lukács György fiatalkori miliójéről és a párizsi bohém világról monográfiát publikáló Mary Gluck már magyar fordításban is megjelent *Invisible Jewish Budapest* (A láthatatlan zsidó Budapest) című könyve nyerte.² Ezzel a díj – akárcsak az előző két alkalommal – ezúttal is az óceán túlpartján maradt: azt még 2010-ben Holly Case történész a *Between States*, 2015-ben pedig Fehérváry Krisztina antropológus a *Politics in Color and Concrete* szerzőjeként érdemelte ki. A bizottság ugyanakkor a korábbiaktól eltérően idén idősebb (Mary Gluck doktoriját még 1976-ban szerezte a Columbián) és hosszabb ideje elismert kutatót díjazott. Az ezüstöt (*honorable mention*) ezúttal Robert Nemes korábbi szervezeti elnök Stanfordban kiadott könyve, a nyolc 19. századi élettörténetet elemző *Another Hungary* kapta.

² E beszámoló szerzőjének könyvről írt ismertetését a jövő évi (2018-as) *Austrian History Yearbook* közli majd.

Ahogy a zsűri tagjai külön is kiemelték, a főváros és a magyar vidék tanulmányozását egyidejűleg kívánták díjazni.

Érdekesség, hogy az ASEEEES-en átnyújtott nyolc fő könyvdíj közül (melyek név szerint az alábbiak: Wayne S. Vucinich Book Prize, University of Southern California Book Prize in Literary and Cultural Studies, Reginald Zelnik Book Prize in History, Davis Center Book Prize, Ed A. Hewett Book Prize, Barbara Jelavich Book Prize, Marshall Shulman Book Prize, Kulczycki Book Prize in Polish Studies) idén hármat is Juliet Johnsonnak, a montreali McGill Egyetem politológusának a posztkommunista világ központi bankáiról írott *Priests of Prosperity: How Central Bankers Transformed the Postcommunist World* című könyve kapta. A kaukázusi felkelések irodalmáról szóló *Writers & Rebels: The Literature of Insurgency in the Caucasus* szal Rebecca Gould végzett a képzeletbeli éremtáblázat második helyén (a sport nyelvén szólva ő egy aranyat és egy ezüstöt zsebelt be). Az egyik legfőbb díjnak számító Vucinich-díjat idén Benjamin Peters, a szovjet internet vizsgálatát elemző *How Not to Network a Nation: The Uneasy History of the Soviet Internet* című műve kapta. Az aldíjat Martha Lampland kaliforniai szociológus magyar témájú, bár Magyarországon, attól tartok, még csak viszonylag szűk körben ismert, egyúttal fordításra is váró *The Value of Labor: The Science of Commodification in Hungary, 1920–1956* című művének ítelték. A rendszerint szűkebb térségünkre fókuszáló Jelavich-díjjal idén a fentebb már említett Jakub S. Beneš Oxfordban kiadott könyvét, a Habsburg Birodalom cseh és német szociáldemokráciájáról írott monográfiáját (*Workers and Nationalism: Czech and German Social Democracy in Habsburg Austria, 1890–1918*) tüntették ki. Az esemény fényét a vezető tudományos kiadók, így például a budapesti CEU Press és néhány további releváns szervezet jelenléte emelte tovább.

